

ความหมายของศิลปะทัศนกรรมพื้นบ้าน

ความหมายของคำว่า ทัศนกรรม

คำว่าทัศนกรรมตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานอธิบายไว้ว่า ทัศนกรรม คือ "การทำในโรงงานอุตสาหกรรม" ¹ ส่วนพจนานุกรมไทยอีกฉบับหนึ่งให้ความหมายไว้ว่า "การทำด้วยฝีมือ" ² และมีผู้ให้ความหมายเพิ่มเติมอีกว่า ทัศนกรรม เป็นสิ่งที่เป็นผลิตภัณฑ์ ที่สร้างขึ้นโดยฝีมือมนุษย์เพื่อสะท้อนออกถึงความชำนาญในการสร้างสรรค์ที่ได้รับจากธรรมชาติและสังคม ความเป็นอยู่ และ สิ่งที่สร้างขึ้นมานั้นเห็นไปถึงความงาม ความง่าย ที่ประชาชนธรรมดาสามารถเข้าใจได้ ³ ความหมายทัศนกรรมจึงขึ้นอยู่กับเนื้อหา และสภาพแวดล้อมและแบ่งทัศนกรรมออกเป็น 3 ลักษณะ คือ ทัศนกรรมที่เป็นศิลปตกแต่ง และ ทัศนกรรม ที่รวมความหมายทั้ง 2 ลักษณะ คือ เป็นทั้งศิลปะและตกแต่ง และประโยชน์ใช้สอยด้วยกัน ⁴ ในปัจจุบันนักวิชาการมักใช้คำว่า ศิลปะทัศนกรรมรวม ๆ กันไป

¹ ราชบัณฑิตยสถาน . พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน . (กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์ , 2525) , หน้า 848

² มานิต มานิตเจริญ . พจนานุกรมไทย , (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์รวมสาส์น , 2520) , หน้า 1034

³ วิมลย์ ลีสุวรรณ . ศิลปะชาวบ้าน (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ป้าณยา , 2522) หน้า 232

⁴ อุทุมพร นิ่มน้าการ . "การออกแบบผลิตภัณฑ์ บนเส้นทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทัศนกรรมไทย" อุตสาหกรรมสาร . ฉบับที่ 10 (ตุลาคม 2526) , หน้า 33

ลักษณะของวัฒนธรรมไทยอาจวิเคราะห์ที่แบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ มาแต่โบราณคือ ระดับของชนชั้นนำซึ่งได้แก่เจ้านายและขุนนางและระดับของประชาชนที่เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน อยู่ตามท้องถิ่นต่าง ๆ วัฒนธรรมของชนในระดับชั้นนำเรียกว่า ประเพณีหลวง และวัฒนธรรมของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินซึ่งแตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ เรียกว่า ประเพณีราษฎร์ ศิลปหัตถกรรมจึงถือว่าเป็นวัฒนธรรมไทยในลักษณะที่เรียกว่า ประเพณีราษฎร์¹ ซึ่งหมายถึงศิลปชนบทนิยมประเพณี ของกลุ่มประชาชนชาวบ้าน ชาวไร่ชาวนา ซึ่งมีหมู่บ้าน หรือ วัด เป็นศูนย์กลางของการสร้างสรรค์ ประเพณีราษฎร์สามารถแบ่งความแตกต่างออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับพื้นบ้าน และระดับพื้นเมือง สืบเนื่องมาจากพัฒนาการของสังคมไทยแต่โบราณ เริ่มต้นด้วยการที่สร้างบ้านจนกลายเป็นหมู่บ้าน และเมื่อมีหลาย ๆ หมู่บ้านก็จะพัฒนามาเป็นเมืองดังนั้นดังมีในหลายๆ ที่รวมกันอยู่หนาแน่น จึงเรียกว่า บ้านเมือง บลลธิกรของชาวบ้านมักเรียกสิ่งนั้น ๆ ว่าเป็นของพื้นบ้านพื้นเมือง ศิลปะเป็นการสร้างสรรค์ของชาวบ้านสืบต่อกันมาจึงจะเรียกกันว่า ศิลปะพื้นบ้านพื้นเมือง วัฒนธรรมพื้นบ้านจะเป็นการสร้างสรรค์ของชาวบ้านหมู่บ้านหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งซึ่งประกอบด้วยหลายหมู่บ้าน แต่วัฒนธรรมพื้นบ้านพื้นเมืองนั้นมีลักษณะประสมประสานของวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นรากฐานโดยได้รับวัฒนธรรมจากส่วนกลางเป็นทวนรับสนับสนุน จนได้รับความเชื่อถือในเมืองนั้น ๆ หรือ อาจกระจายไปเมืองอื่น ๆ² จนเป็นลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ของหลาย ๆ ท้องถิ่น อาจพบทั้งที่หมู่บ้านและในเมือง

ความเป็นมาของศิลปะหรือวัฒนธรรมพื้นบ้าน อันหมายถึง ศิลปกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะของชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งอาจจะเป็นชุมชนเดียวกันหรือหลาย ๆ ชุมชนที่มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องความเป็นมาของเผ่าพันธุ์ การร่วมาหากิน และแยกอยู่อย่างโดด ๆ ห่างไกลจากถาวร หักต่อกัน

¹ ศรีศักร วัลลิโภคม. "การสลายตัวของศิลปะพื้นบ้านไทยในปัจจุบัน, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. ฉบับที่ 1 (มกราคม - มีนาคม 2521), หน้า 176 - 177

² ปราณี วงษ์เทศ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน : ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม, (เอ็กส์การทิพพิศิต), หน้า 3 - 4

ชุมชนอื่น ๆ ทั้งนี้สืบเนื่องจากการที่สังคมในระดัณหองถิ่น เชนนี้ เป็นสังคมแบบชาวนาซึ่งเป็นสังคม ที่ท้องที่ตัวเองเป็นหลัก มีลักษณะการผลิตในหมู่บ้านเป็นแบบเลี้ยงตัวเอง แต่ละหมู่บ้าน ผลิต สิ่งของทั้งข้าวเกษตรกรรม และหัตถกรรมอย่างพอเพียง วัตถุประสงค์ในการผลิตเกษตรกรรมและ หัตถกรรมอย่างพอเพียงนั้นเพื่อเลี้ยงตัวเอง และ เลี้ยงญาติ ให้แก่รัฐบาล สำหรับผลิตค้าน หัตถกรรมผลิตขึ้นเพื่อตัวเอง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างหมู่บ้านจึงมีน้อย ทั้งนี้เพราะ แต่ละหมู่บ้าน มีผลิตพออย่างพอเพียงในการเลี้ยงตัวเอง และการขาดการคมนาคม เชื่อมติดต่อ ระหว่างหมู่บ้าน ¹

เมื่อลักษณะสังคมไทยในอดีตเป็นเช่นนี้จึงทำให้แต่ละท้องถิ่นพยายามสร้าง เครื่องมือ เครื่องใช้ เพื่อให้เกิดความสะดวกสบายในการดำรงชีพของคนจนเกิดเป็นงานศิลปหัตถกรรมและ งานหัตถกรรมพื้นบ้านขึ้นมา ดังนั้นมูลเหตุที่ทำให้เกิดการสร้างงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ที่สำคัญ คือ

1. เกิดจากความจำเป็นในการดำรงชีพ งานหัตถกรรมที่เกิดจากความจำเป็นใน การดำรงชีพมีมากมาย เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสานต่าง ๆ ตลอดจนเครื่องมือ และ เครื่องใช้ในการทำนา สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นการสร้างสรรคสืบต่อกันมาหลายชั่วคนจนมีคุณภาพ และรูปแบบที่เหมาะสมกับการใช้สอย และ มีเอกลักษณ์เฉพาะถิ่นที่แยกต่างกันไปตามประเพณีนิยม ของแต่ละท้องถิ่น

2. เกิดจากสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ ซึ่งมีส่วนต่อการกำหนดรูปแบบและลักษณะ หัตถกรรมในแต่ละท้องถิ่น เช่น การผลิตเครื่องเงิน และเครื่องเงินที่เชียงใหม่ ซึ่งเป็นแหล่ง ที่มีวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตพร้อมอยู่แล้ว ไม่ว่าจะเงินหรือไม้อ้อ หรือ ที่ไร่ไม้ประเภทอื่น ๆ ซึ่งใช้เก็บโครงเครื่องเงิน และนำรักที่ใช้เคลือบอันเป็นขั้นตอนของการผลิตเครื่องเงิน

¹ ชูลิณี ชูชาติ, "วิวัฒนาการเศรษฐกิจหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 2394 - 2475" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสาขานิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร , 2523 , หน้า 40

3. เกิดจากชนบทนิยมประเพณี ความเชื่อ และศาสนา ที่สืบทอดกันมาซึ่งนับ
ว่าเป็นองค์ประกอบ หรือ มูลเหตุสำคัญของการสร้างงานศิลปะทัศนกรรมและทัศนกรรมพื้นบ้านของ
ไทยขึ้นในท้องถิ่นต่าง ๆ ¹ เช่น ภาชนะ เครื่องใช้ไม้สอย ที่คนในสังคมภาคเหนือทำออกมาใช้
ในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทางศาสนา มักจะเป็นเครื่องเงินสำหรับผู้มีฐานะ
ดี หรือ เป็นภาชนะเครื่องเงินสำหรับคนฐานะธรรมดาทั่ว ๆ ไป

ลักษณะการสร้างงานศิลปะทัศนกรรมของไทย แต่โบราณมีลักษณะเป็นทัศนกรรม ใน
ครอบครัว ที่มีลักษณะเฉพาะสิ่ง และทำสืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นจำนวนมาก การสอนมี
ลักษณะของการฝึกฝนให้เกิดความชำนาญมากกว่าที่จะเรียนรู้ทฤษฎีแน่นอน หรือ กฎเกณฑ์ ตาม
หลักวิชา ช่างฝีมือมักเกิดจากการฝึกฝน และการทำเป็นจำนวนมาก รูปแบบและวิธีการของงาน
ศิลปะทัศนกรรมจะสืบทอดมาจากรุ่นดั้งเดิม ไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลง ก็
เป็นไปอย่างช้าตามกาลเวลา และอิทธิพลของเศรษฐกิจสังคม และวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่รับมา
จากภายนอกเพื่อให้เข้ากับความต้องการของผู้ใช้และวัสดุใหม่ ๆ ที่เข้ามาช่วยให้เกิดความเป็นอยู่
สภาพเศรษฐกิจ สังคมของท้องถิ่นในตามกาลเวลา มีจุดประสงค์ของการสร้างงานทัศนกรรม มุ่ง
เพื่อประโยชน์ใช้สอยเป็นหลัก ความงามที่เกิดขึ้นมักจะประสานกับประโยชน์ใช้สอยได้ สิ่งเหล่านี้
จะเกิดขึ้นตามธรรมชาติของช่างซึ่งเป็นชาวบ้าน หรือ คนในท้องถิ่นนั้น ๆ มิได้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์
และหลักวิชาทางศิลปะใด ๆ วิธีการสร้างงานศิลปะทัศนกรรมพื้นบ้านของไทย มักเป็นงานที่สร้างขึ้น
ด้วยฝีมือคนเดียว ทั้งแต่กันจนสำเร็จมากกว่าที่จะเป็นการทำด้วยวิธีการแบ่งงานกันทำคนละชิ้นตอน
อย่างงานอุตสาหกรรม กรรมวิธีในการผลิตก็เป็นไปอย่างพื้น ๆ ไม่มีเครื่องจักรหรือเกิดเทคโนโลยี
สมัยใหม่เข้ามาช่วย รูปแบบและลวดลายมักเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่นเป็นหลัก สิ่ง
เหล่านี้เมื่อมาประสานกลมกลืนกัน ทำให้เกิดความงามที่มีลักษณะเฉพาะถิ่นของแต่ละแห่ง ซึ่งต่าง
ก็แตกต่างกันไป ทั้งในด้านรูปแบบหรือการใช้วัสดุหรือวัตถุดิบที่ได้จากธรรมชาติในท้องถิ่นของตน

¹ วิบูลย์ สีสวรรค์ . ศิลปะทัศนกรรมพื้นบ้าน . (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ป้าณา ,
2527) , หน้า 26 - 28

เป็นหลัก ซึ่งถือได้ว่าเป็นคุณสมบัติดั้งเดิมของงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน¹ อย่างไรก็ดีตาม ในปัจจุบันลักษณะ เช่นนี้กำลังถูกอิทธิพลของวัสดุที่ผลิตด้วยเทคโนโลยีสมัยใหม่ เข้ามาแทรกแซงมากขึ้น หุกที่ในงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน เกิดอยู่ทุกประเภททำให้คุณค่าของการใช้วัสดุท้องถิ่นซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะ ที่แสวงให้รู้ถึงถิ่นกำเนิดของงานศิลปหัตถกรรมนั้น ๆ ถูกทำลายไป

ความเปลี่ยนแปลงของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทย เกิดขึ้นจากความเปลี่ยนแปลงทาง ด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของไทยนับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมาซึ่งมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมของชีวิต อาชีพ การทำมาหากิน และค่านิยมของประชาชนอย่างมาก ความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ เช่น การเพิ่มประชากรรวดเร็ว การขาดแคลนทรัพยากร การพัฒนา การคมนาคม การเร่งรัดพัฒนาชุมชนเมืองหลายแห่งตามลุ่มภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อให้เป็นศูนย์กลาง ของระบบเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม มีบริการสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ทำให้ประชาชน ที่อยู่ในเขตตัวเมืองมีรายได้สูง และ มีความเป็นอยู่สะดวกสบายขึ้น²

นอกจากนี้การพัฒนาที่สำคัญ และอาจกล่าวได้ว่ามีผลกระทบก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง อย่างมาก ก็คือ การพัฒนากิจการท่องเที่ยวและธุรกิจอุตสาหกรรม เกิดการขยายตัวของตลาด อย่างรวดเร็ว และมีการรับวัฒนธรรมภายนอกอย่างแพร่หลาย ซึ่งส่วนหนึ่งก็สืบเนื่องมาจากความ เจริญ และ ทันสมัยของการสื่อสารมวลชน และการคมนาคม การขยายตัวของธุรกิจ และ การโยกย้ายแหล่งทำมาหากิน ทำให้ตลาดสินค้าพื้นเมืองเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว เพื่อสนองตอบ ความต้องการของนักท่องเที่ยว อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในระเทศต่างประเศก็เจริญ อย่าง รวดเร็ว และมีแนวโน้มว่าจะมีปริมาณนักท่องเที่ยวนิยมมาเที่ยวมากขึ้นเรื่อย ๆ อุตสาหกรรม ท่องเที่ยวก็บังเกิดกิจการที่สำคัญมากในการนำเงินตราจำนวนมากจากต่างประเทศเข้าสู่ไทย และ สินค้าที่เป็นที่นิยมของนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศ ก็ได้แก่ หัตถกรรมพื้นเมืองและสินค้าพื้นเมือง ซึ่งนักท่องเที่ยวถือเป็นของที่ระลึก หรือ เป็นของฝากสินค้าเหล่านี้ เป็นที่นิยมมากจนกระทั่งเกิดมี

¹ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน , หน้า 29 - 30

² ปราวณี วุฒิเทศ. ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน : ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและสังคม , หน้า 5

ความต้องการในตลาดต่างประเทศ และมีการตั้งหรือสินค้าพื้นเมืองเข้าไปขายยังต่างประเทศมากขึ้นเรื่อย ๆ จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจและวัฒนธรรมดังกล่าวทำให้ศิลปหัตถกรรมของไทยตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย เปลี่ยนแปลงตามไปด้วยอย่างรวดเร็ว

ศิลปหัตถกรรมที่เคยเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของชาวบ้านถูกแทนที่ด้วยวัฒนธรรมสมัยใหม่ เข้าไปแทนที่ เช่น ผลิตภัณฑ์พลาสติก อลูมิเนียมเข้ามาแทนเครื่องจักรสานเครื่องเงินและเครื่องเงิน หรือ การหอน้ำในภูมิภาคต่าง ๆ เติมเศษหอยให้ทับในหม้อบ้านทางภาคเหนือและอีสาน ในปัจจุบันก็ยังมี การหอน้ำอยู่ในเขตหมู่บ้านต่าง ๆ บ้าง แต่ปรากฏว่าชาวบ้านเริ่มหันมาบุงน้าจากโรงงาน และซื้อจากตลาดในราคาถูกกว่าศิลปหัตถกรรมทุกประเภทนอกจากกล่าวได้ว่า อยู่ในสภาพที่เรา และเสื่อมจากความนิยมของคนไทย ซึ่งเป็นผลมาจากการได้มีเทคโนโลยีและสินค้าใหม่ ๆ จากโรงงานต่างประเทศที่เข้ามาที่ตลาดในชนบท จึงทำให้ศิลปหัตถกรรมทุกสาขาลดบทบาทในสังคม และชีวิตของชาวไทยส่วนใหญ่ที่เคยมีในอดีต ผลิตภัณฑ์ของชาวบ้านเป็นที่สนใจของผู้บริโภคในเมืองหลวง หรือ ภูมิภาคอื่น ๆ และชาวต่างประเทศที่จะซื้อนำไปเป็นของขวัญระลึก หรือสะสมไว้ดูเล่นเท่านั้น รูปแบบดั้งเดิมตลอดจนลวดลายของศิลปพื้นเมือง จึงได้รับการกำหนดออกแบบใหม่ ๆ เพื่อให้เหมาะสมในการซื้อขาย และความต้องการของตลาด นักท่องเที่ยวศิลปหัตถกรรมในปัจจุบันจึงมีได้มีบทบาท หรือ ประโยชน์ใช้สอยในชีวิตของผู้บริโภคเลย ทั้งกรรมวิธีในการผลิตก็เปลี่ยนจากการที่อาจคนหนึ่งจะใช้ความสามารถทำงานชิ้นหนึ่งให้สำเร็จด้วยตนเองโดยตลอด มาเป็นคนหนึ่ง หรือครอบครัวหนึ่งจะทำเฉพาะแต่สิ่งทีตนถนัดเพียง 1 - 2 อย่างเพื่อส่งให้คนกลางมารับไปให้คนอื่นจน หรือ อีกกลุ่มทำอีกอย่าง เช่น กรรมวิธีในการผลิตเครื่องเงิน ที่เขียนใหม่ในปัจจุบัน สภาพเช่นนี้มีผลกระทบต่อรูปแบบของศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน ต่อสภาพเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ของคนสมัยใหม่ในชุมชน และทัศนคติของงานซึ่งเป็นเหมือน ๆ กันในหลายชุมชน และ ทุกภูมิภาคของประเทศ

¹ ปราณี วงษ์เทศ . ศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน : ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม , หน้า 7

ศิลปะทัศนกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือ

บริเวณภาคเหนือของไทย หรือที่เรียกว่า ล้านนาเป็นดินแดนที่เป็นแหล่งศิลปวัฒนธรรมที่มีเอกลักษณ์ และลักษณะเฉพาะของตนเองที่สืบทอดกันมาจากรอคติกรจนถึงปัจจุบัน เป็นเวลาหลายร้อยปีมาแล้ว ความแตกต่างด้านศิลปวัฒนธรรมจากภาคอื่น ๆ นั้นมาจากสาเหตุหลายประการคือ ทั้งเอกลักษณ์ทางภูมิศาสตร์ ระบบประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ และศาสนา จากการศึกษาที่ล้านนาไทย มีลักษณะเฉพาะตนในด้านต่าง ๆ เป็นองค์ประกอบ และมีปัจจัยให้เกิดศิลปะทัศนกรรมพื้นบ้านเป็นของตนเอง เพราะศิลปวัฒนธรรมย่อมหล่อหลอมผสมผสานกันมาจากรีวิวิความเป็นอยู่ชนบทรวมเปี่ยมวัฒนธรรม และ ศาสนาของท้องถิ่น

ทางด้านลักษณะภูมิศาสตร์ของภาคเหนือ มีลักษณะภูมิศาสตร์ที่นักภูมิศาสตร์ เรียกว่า บริเวณทิวเขา และหุบเขาภาคเหนือ ได้แก่ บริเวณที่สูง และภูเขาทั้งหมดที่อยู่เหนือบริเวณที่ราบภาคกลางขึ้นไป ประกอบด้วยพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ลักษณะของภูเขาสูง ก่อให้เกิดแม่น้ำลำธารต่าง ๆ และที่สำคัญ คือ เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ ยิง วัง ยม และน่าน ซึ่งไหลมาบรรจบกันเป็น แม่น้ำเจ้าพระยา จากลักษณะของเขตกเขาเช่นนี้ทำให้เกิดเป็นแอ่งที่ราบ ที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเพาะปลูก เป็นแหล่งกำเนิดของชุมชนต่าง ๆ เช่น เมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ส่วนบริเวณที่ราบตอนอกเฉียงเหนือ จึงเป็นบริเวณที่แม่น้ำไหลลงสู่แม่น้ำโขง และ สาละวิน ก็เกิดชุมชนที่ราบเช่นกัน เช่น เมืองย่าง เชียงราย พะเยา แพร่ และ น่าน¹

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ของภาคเหนือกังกล่าว จะเห็นว่าบริเวณที่เหมาะสม จะทั้งบ้านเมือง เป็นแหล่งชุมชนที่อุดมสมบูรณ์ ลักษณะเช่นนี้ช่วยให้ศิลปวัฒนธรรมของชาวล้านนา ก่อตัวขึ้น และหล่อหลอมอยู่ในแว่นแคว้นของชนบประเพณี ความเชื่อ และศาสนาอันเดียวกัน โดยมีลักษณะภูมิศาสตร์เป็นขอบเขตนอกเหนือจากลักษณะภูมิศาสตร์แล้ว อิทธิพลทางวัฒนธรรมชนบทรวมเปี่ยม

---

¹ สวาท เสนาณรงค์, ภูมิศาสตร์ประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2516), หน้า 37

และศาสนาของภาคเหนือ เป็นวัฒนธรรมผสม มีทั้งทางด้านนาไทย พม่า ไทยใหญ่ เป็นต้นล้วน เป็นอีกสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้ กิจงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านหลายอย่างที่มีเอกลักษณ์ และลักษณะเฉพาะถิ่น เช่น เครื่องไม้แกะสลัก เครื่องจักสาน เครื่องเงิน เครื่องเงิน และการทอผ้า แม้ปัจจุบันงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านเหล่านี้จะเปลี่ยนแปลง และกรรมวิธีในการผลิตไปบ้างก็ตาม แต่ก็ยังมีหลายสิ่งหลายอย่างที่ยังคงเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะถิ่นของตนเองไว้ได้ เช่น การทอเครื่องเงินที่เชียงใหม่

งานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือ ส่วนใหญ่มีลักษณะการทำงานเป็นอุตสาหกรรมในครอบครัว ทำกับครอบครัวไม่เฉพาะ หรือญาติเกี่ยวพันกัน และมีการผลิตเป็นอุตสาหกรรมในแต่ละประเภทเป็นแห่งไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะถือเอาแหล่งที่มีวัตถุดิบในปัจจุบัน เมื่อการค้าวงชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปมาก อุตสาหกรรมและเทคโนโลยีได้เข้ามามีส่วนต่อชีวิตการว่างงานมากขึ้น วิธีการผลิต ผลิตภัณฑ์ที่คนงานมีมือที่เป็นศิลปพื้นบ้าน เพื่อใช้ในครัวเรือน ก็เปลี่ยนไปค้าขายประกอบกับจังหวัดทางภาคเหนือเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่มีคนเข้ามาอยู่อาศัย และ มาท่องเที่ยวที่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ การผลิตจึงเปลี่ยนไปในรูปแบบเพื่อการค้า ซึ่งต้องการปริมาณมากขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตลาด และความต้องการของผู้ซื้อ การผลิตเพื่อคุณภาพและความประณีตและความละเอียดละออก็ค่อยลงทาบ¹ ขณะเดียวกันเมื่องานหัตถกรรมเริ่มมีบทบาทในเชิงการค้ามากขึ้นนี้ ก็ยังต้องประสบปัญหาและอุปสรรคหลายประการที่ขัดขวางการพัฒนาและเจริญเติบโตของอุตสาหกรรมภาคหัตถกรรม ทั้งปัญหาค่าทุนการผลิตและปัญหาค่าทุนการค้าแม้ว่ารัฐบาลจะดำเนินการหลายด้านในการส่งเสริมหัตถกรรม หน่วยงานของรัฐ ที่ทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนและช่วยเหลือทั้งในทางวิชาการ การเงิน การตลาด เช่น

1. ทางด้านวิชาการ มีหน่วยงานรับผิดชอบ คือ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม เป็นหน่วยงานที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำและฝึกอบรมทางวิชาการ และ ให้การส่งเสริมอุตสาหกรรมทุกชนิด ซึ่งมีหลักส่งเสริม 3 อย่าง คือ

¹ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม "อุตสาหกรรมพื้นบ้านในภาคเหนือ", วารสารบริการอุตสาหกรรมลาว ปีที่ 7 ฉบับที่ 3 (พฤษภาคม - มิถุนายน , 2524) , หน้า 1 - 2

- ก. การส่งเสริมทางด้านวิชาการ
- ข. การส่งเสริมทางการเงิน
- ค. การส่งเสริมทางด้านการศึกษา และ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์

มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ คือ

- 1.1 กองอุตสาหกรรมในครอบครัว มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำ และ บริการ ในด้านการใช้ผลิตภัณฑ์และทรัพยากรภายในประเทศ ผลิตภัณฑ์ และสร้างเครื่องมือเครื่องใช้และ อุปกรณ์ที่ใช้ในการประกอบอุตสาหกรรมในครอบครัว
- 1.2 กองเพิ่มผลผลิตอุตสาหกรรม มีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำและฝึกอบรมแก่ ชุมชน เอกชน โรงงาน อุตสาหกรรมทุกขนาด
- 1.3 กองบริการอุตสาหกรรมภาคเหนือ มีหน้าที่ให้ความช่วยเหลือแนะนำ และ ให้บริการฝึกอบรมทางด้านเทคนิค และวิชาการต่าง ๆ แก่อุตสาหกรรมในท้องที่จังหวัดภาคเหนือ
2. ทางด้านการเงิน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม มีหน่วยงานที่ให้การช่วยเหลือ ทางด้านการเงิน เช่น สำนักงานธนกิจอุตสาหกรรมธนาคารออม (ธนาคารกรุงไทย)
3. ทางด้านการตลาด มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ เช่น กองส่งเสริมการตลาดไทย มีหน้าที่พัฒนาผลิตภัณฑ์การตลาดไทยในด้านการออกแบบ และปรับปรุงคุณภาพให้ตรงกับความต้องการ ของตลาดภายในประเทศ ตลาดนอกของเขี้ยว และตลาดต่างประเทศและให้บริการการส่งออกแก่ ผู้ผลิต ร้านไทยอุตสาหกรรม (นารายณ์) เป็นร้านจำหน่ายผลิตภัณฑ์การตลาดไทย เพื่อให้ การช่วยเหลือเกี่ยวกับการรับซื้อ หรือ รับฝากขายผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรมที่ขึ้นบ้าน
4. การส่งเสริมด้านโฆษณา และเผยแพร่ โดยจัดให้มีการนำสินค้าอุตสาหกรรม ขึ้นเมืองไปแสดง หรือ สาธิตวิธีการทำ หรือ จัดให้มีการประกวด หรือ แข่งขันด้านฝีมือ ความ สวยงาม และ ความคิดริเริ่ม การสร้างสรรค์ ตลอดจนการจำหน่ายสินค้าราคาถูก เพื่อเป็นการ โฆษณาชักชวนให้มีการนิยมและใช้สินค้าที่ขึ้นเมือง ทั้งนี้การส่งเสริมทั้งภายในและต่างประเทศมี

หลายหน่วยงานที่รับผิดชอบ และ ปฏิบัติงานในลักษณะนี้ เช่น กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และ ศูนย์บริการส่งออก กรมพาณิชย์สัมพันธ์ เป็นต้น¹

การส่งเสริมกิจกรรมของรัฐมาดังกล่าวแล้วก็ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาค้ากันต่าง ๆ ของภาคหัตถกรรมได้มากนัก ทั้งปัญหาค้ากันการผลิตและการตลาดซึ่งเป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกันใกล้ชิด โดยที่ปัญหาทางด้านการผลิตมักจะทำให้เกิดปัญหาทางด้านการตลาดตามมา และการตลาดที่จำกัดก็ก่อให้เกิดแรงกระตุ้นต่อการผลิตหัตถกรรมหลายประเภททางภาคเหนือ ประเด็นปัญหาค้ากันวัตถุดิบ เช่น ไม้แกะสลัก เครื่องจักสาน เครื่องเงิน เป็นต้น ปัญหาในเรื่องวัตถุดิบนั้นมักจะเป็นปัญหาการขาดแคลน ราคาสูง และปัญหาคุณภาพ ปัญหาค้ากันวัตถุดิบนี้มีส่วนผลักดันให้ต้นทุนการผลิตสูง และคุณภาพของผลิตภัณฑ์หัตถกรรมต่ำลง เป็นผลทำให้ศักยภาพในการแข่งขันกับสินค้าทดแทนในประเทศ และ ในการแข่งขันกับสินค้าหัตถกรรมจากประเทศอื่นในตลาดต่างประเทศต่ำลงซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการขยายตัวของภาคหัตถกรรม ส่วนปัญหาทางด้านการเงินเกิดขึ้นมาจากการที่แรงงานคือเอาอาชีพหัตถกรรมเป็นอาชีพรอง หรือ อาชีพเสริม โดยอาจให้ความสำคัญแก่งาน อาชีพ เกษตรมากกว่า หรือ ให้ความสำคัญแก่งานอื่น ๆ ก่อนงานหัตถกรรม แรงงานส่วนมากจะหันมาประกอบอาชีพหัตถกรรมหลังจากว่างจากการเกษตร หรือ เมื่อมีการสั่งซื้อ หรือ เมื่อมีเวลาว่าง จึงทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนแรงงานที่มีความชำนาญมากด้วย และเกิดความไม่แน่นอนในปริมาณการผลิต และ ยังอาจเกิดจากแรงงานขาดความรับผิดชอบในการรับคำสั่งซื้อผลิตให้ไม่ทันตรงตามกำหนดเวลา ผลิตภัณฑ์มีลักษณะขนาดและคุณภาพไม่ตรงตามที่ต้องการอีกทั้ง ปัญหาที่เกิดจากแรงงานผลิตที่มีส่วนสำคัญที่ทำให้ของเสียตลาดไปจำนวนไม่น้อย

ปัญหาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ก็เป็นปัญหาทางด้านการตลาดอย่างหนึ่งซึ่งมีสาเหตุมาจาก

---

¹ กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม "บทบาทของรัฐ และ เอกชน ที่มีต่อการส่งเสริมอุตสาหกรรมพื้นบ้าน" ,วารสารบริการอุตสาหกรรมสาร ปีที่ 4 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน-ธันวาคม , 2521) , หน้า 2 - 6

ฝีมือแรงงาน เทคนิคการผลิต เครื่องมือ เครื่องจักร และวัตถุดิบ และอาจมีสาเหตุมาจาก โครงสร้างและขนาดของการผลิตด้วย เช่น มีการกระจายไปผลิตตามสถานที่ต่าง ๆ การผลิตในแต่ละหน่วยมีขนาดเล็ก ทำให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพ รูปแบบ และขนาด การศึกษาค่าสินค้าที่ลดกรรมระหว่างผู้ประกอบการผลิต และผู้ส่งออกตนเองก็เป็นปัญหาการทดลองดูงานหนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาคุณภาพของผลิตภัณฑ์ ซึ่งมักจะทำให้มีการลดคุณภาพของผลิตภัณฑ์ลง ทำให้ผู้ตั้งหรือลดปริมาณการซื้อ หรือ เลิกซื้อไป ปัญหาเกี่ยวกับการส่งออกยังมาจากผู้ส่งออกไม่มีความรู้เกี่ยวกับการส่งออกอย่างเพียงพอ โดยเฉพาะผู้ส่งออกรายย่อยและผู้ส่งออกรายใหม่ และยังมาจากขั้นตอนการส่งออกของกรมศุลกากรที่ยุ่งยาก และล่าช้าทำให้ไม่สามารถเจาะตลาดหรือสูญเสียตลาดต่างประเทศได้

ปัญหาเรื่องการขาดโอกาสก็เป็นปัญหาสำคัญของผู้ผลิตหรือผู้ห่างไกล มีจำนวนผลิตภัณฑ์ ปริมาณน้อยและคุณภาพต่ำ มักจะประสบปัญหาในเรื่องการขาดตลาดจำหน่าย และผู้ผลิตควรต้องทราบความต้องการ หรือ การเปลี่ยนแปลงของรสนิยมของผู้บริโภคทั้งตลาดต่างประเทศ และในประเทศ แต่การที่ผู้ผลิตมีผลิตภัณฑ์หลายประเภทเป็นผลิตภัณฑ์รายเล็ก ๆ ขาดความรู้ ความสามารถในการออกแบบ และไม่มีการติดตามข้อมูลข่าวสารการตลาด จึงไม่อาจแก้ปัญหาได้เอง รัฐบาลระดับถึงผู้นำจึงได้ให้การติดตามข้อมูลข่าวสารการตลาด และออกแบบผลิตภัณฑ์ให้ แต่จากการที่โครงสร้างการผลิตเป็นแบบหน่วยเล็ก ๆ และอยู่ข้างกระจัดกระจายกันมากทำให้การเผยแพร่ เป็นไปไม่ทั่วถึงและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร¹

จากปัญหาดังกล่าว ขาดโอกาสที่ลดกรรมจึงกล่าว และคงให้เห็นว่าที่ลดกรรมจึงมีบทบาทที่สำคัญในด้านการศึกษาระหว่างศิลปินวัฒนธรรมของชาติ และ ห้องถิ่น มาเป็นระยะเวลายาวนานและเน้นคุณภาพประโยชน์ในด้านการใส่สอยในครัวเรือนมาก่อน โดยไม่ได้มีบทบาททางค้าขายเศรษฐกิจอย่าง

¹ กร. ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี และคณะ, การวิจัยที่ลดกรรมในจังหวัด เชียงใหม่ - ลำพูน, ฉบับที่ 7 (เชียงใหม่ : คณะศึกษาศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2528), หน้า 18 - 20

จริงๆ จนกระทั่งมาในระยะหลังเมื่อประมาณ 20 กว่าปีมานี้ การดำรงชีวิตก็เปลี่ยนแปลง
ไปมากในทุกภูมิภาคของประเทศ จากการใช้ไม้มีการ เปลี่ยนแปลง ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และ
การเมือง ของไทยมากขึ้น ดังได้กล่าวมาแล้วในตอนต้น การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ก็มีผลกระทบ
ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตที่แน่นอนอย่างมาก และงานหัตถกรรมก็เข้ามา มี
บทบาทและความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจทั้งในระดับท้องถิ่น และประเทศ วัตถุประสงค์หลักถึงเรื่อง
นี้และมุ่งเน้นให้ หัตถกรรมเป็นส่วนหนึ่งของภาคอุตสาหกรรม แต่จะเกี่ยวข้องกับ ทั้งภาคการศึกษา
ด้านนี้ อย่างจริงจังในการบริหารวางแผนด้านนี้ของงานหัตถกรรมที่มีมานานมาได้อย่างแท้จริง

PAYAP UNIVERSITY